

ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті уточнено лінгвістичний статус окличних речень, описано особливості окличних речень різних видів, їхні стилістичні та комунікативно-прагматичні функції в сучасній німецькій та українській мовах.

Ключові слова: окличне речення, функції, комунікативно-прагматичний потенціал, порівняння, німецька мова, українська мова.

Проблема окличності не нова в наукових дослідженнях, зокрема, в романістиці розглядалася історія вираження окличності [10: 50-53], основні ознаки власне окличних речень та комунікативні функції [11: 41-43; 12], на матеріалі німецької мови окремі аспекти окличних речень досліджувалися в рамках стилістичного синтаксису та комунікативних функцій [3; 4; 7; 8; 20; 21; 24; 27; 28]. Окличні речення описувалися як один із ступенів вияву емоційності українського репортажу [5], проте порівняльного дослідження не проводилося. Метою цієї статті є порівняння структури, стилістичних та комунікативно-прагматичних функцій окличних речень у німецькій та українській мовах.

Оскільки не існує єдиної думки щодо лінгвістичного статусу окличних речень [16], слід спочатку розглянути їх місце в різних класифікаціях. Як у німецькій, так і в українській традиції поширеним є поділ речень на розповідні, питальні та спонукальні відповідно до інтенції мовця. Окличні речення при цьому вважаються різновидом відповідного виду речення, вимовленого з підсиленою, напруженою інтонацією, тобто кожне речення стає окличним, якщо його висловити з почуттям [2, : 147; 15: 1197; 9 :242; 23 :157]. За правилами пунктуації в кінці окличних речень ставиться знак оклику. Як відомо, прагматично-модальна функція розділових знаків полягає в тому, щоб передати “інформацію щодо мети висловлення, ставлення мовця до повідомлення, його внутрішній стан, ситуацію мовлення (зовнішні перешкоди), апеляцію до адресата, реакцій слухачів на повідомлення” [6 :529]. Знак оклику є таким чином маркером емоційності будь-якого речення.

Відповідно до іншої класифікації речення поділяються на розповідні, спонукальні, питальні та оптативні [18 :321]. Окличні речення зараховуються до розповідних, що виражають емоції. Підкреслюється особливість їх оформлення: місце дієслова, прогресивна інтонація, наявність додаткового синтагматичного наголосу тощо [1: 109; 17 :262].

Німецькі науковці Улла Фікс та Андреас Гард [22: 1600] розглядають окличні речення як рівноправні поряд з розповідними, спонукальними, питальними та оптативними.

Очевидно, що в деяких класифікаціях поділ відбувається за різними критеріями, тому найбільш вдалим вважається поділ речень за **комунікативною метою** на

стверджувальні й заперечні або питальні й непитальні, до яких належать розповідні, спонукальні й оптативні (бажальні), а за **емоційним забарвленням** на окличні й неокличні [6 :518].

Окличні речення можуть відрізнятися від відповідних неокличних лише наявністю відповідної інтонації, що передається на письмі знаком оклику. Суть емоції можна зрозуміти з лексичного наповнення речення та більш широкого контексту.

Розгляньмо кілька прикладів з діалогів, що передають живе повсякденне мовлення, для якого надзвичайно характерна експресивність та емоційність. Окличне речення зі структурою розповідного *Ihr habt nur prima Ideen!* [4 :125] може висловлювати різні емоції, зокрема, захоплення чи захват, проте в контексті стає зрозумілим, що запропонована героями ідея безглузда, отже, в реченні висловлено несхвалення й осуд [29 :83]. Радість від того, що давно очікувана подія настане, висловлена в реченні *Meine Möbel kommen übermorgen!* [4 :126]. У реченні *Er hat es doch nicht mit Absicht getan!* [4 :119] передано докір.

Окличними можуть бути й спонукальні речення, що виражають різний ступінь спонукальності – від несмілого прохання до беззаперечного наказу. Звичайне прохання виражається імперативом і передається на письмі без знака оклику: *Nun legen Sie schon hin* [4 :133]. *Kratz mal da* [4 :116]. При цьому підвищення тону голосу передається знаком оклику лише в тому випадку, якщо з цим пов'язана додаткова емоція (гнів, роздратування тощо) чи інтенсивність. В іншому разі, навіть якщо це крик (про що свідчать слова автора), ставиться кома чи крапка, відповідно до правил оформлення прямої мови: „*Geh sofort zu Bett, du ungezogener Fratz, „schrie sie ihn an* [6 :64]. З іншого боку, вимовлене пошепки емоційне речення завершується знаком оклику: *Dann sagt sie ganz leise: „Das arme Fräulein!“* [6 :24]. Різні структури поля спонукальності підтверджують цю думку [19 :239-241].

Питальні речення, вимовлені з окличною інтонацією, що передається на письмі знаком оклику, набувають характеру інтенсивного виразу, наприклад, *Wie kannst du noch fragen!* [6 :26] має значення беззаперечного підтвердження.

Порівняння використання розділових знаків у перекладах німецьких творів українською мовою свідчить про те, що в абсолютній більшості випадків (187 з проаналізованих 192) перекладачі вживають розділові знаки оригіналу. Поодинокі розбіжності („*Komm*“, *sagte ich*, „*gehen wir ins Kino!*“ [2 :44]. – *Уставай, – сказав я, – ходімо в кіно* [7, с.48]. *Unsere letzte Chance: Landrover* [2 :43]. *Hau останній шанс – «Лендровер»!* [7 :47]. *Auf den Arbeitsschutz, sagt Eddi* [4 :130]. – *За охорону праці! – каже Едді* [9 :136]. „*Es ist alles eine Sache des Hörens*“, *antwortete er stolz* [3 :106]. – *Вся справа в слухові! – з гордістю відповів він* [8 :107]) не дозволяють виявити певних закономірностей.

На відміну від таких модифікацій неокличних речень, що за своєю структурою не відрізняються від речень відповідного модального типу, **власне** окличні речення характеризуються певною структурою. Деякі структурні моделі характерні для обох мов, інші є специфічними для німецької з її усталеним порядком слів. Розгляньмо їх детально [25 :261-262].

1. Вигуки та вигукові слова, що виражають різні емоції: *Ach! Wow! Aah! Na, hops! Los, los! Oü! Oü! Боже мій!*

2. Структури з як/який, *wie +Adj +vf+Subj: Яка вона гарна! So eine/welch eine Freude! Was für ein Tag!*

3. Лозунги з *хай, слава, es+Präs Kj Es lebe...! Хай живе...!*

4. Інфінітивні речення: *Aufstehen! Встати!*

5. Ідіоматичні синтаксичні структури: *Er und Lügner! Він і злодій! Und so was nennt sich ein Freund! А ще друг називається! Das heißt arbeiten! От що значить працювати!*

6. Питальні речення з *Wie/Warum* та *тільки/ nur* (у німецькій мові відмінюване дієслово стоїть в кінці): *Warum ich nur angerufen habe! Чому я тільки зателефонував!*

7. Комунікативні формули підбадьорювання, запевнення тощо: *Immer Mut! Hand aufs Herz! Ehrenwort! Вище носа! Чесне слово!*

8. Прикметники та іменники суб'єктивної оцінки: *Unglaublich! Ein Wunder! Неймовірно! Просто диво!*

9. Звертання: *Du Faulpelz! Pit! [4 :13] Мамо!*

Крім того, для німецької мови характерні моделі з інверсією, до яких належать окличні речення зі структурою питального (Fragesatz) та псевдопідрядні (Pseudogliedsätze): *Ist das eine Überraschung! Und ob ich ...Als ob er... Was er alles nicht weiß! Was du nicht sagst! [1 :96]*

Серед комунікативно-прагматичних функцій окличних речень можна виділити такі:

1. Висловлення емоцій, наприклад, хвилювання, страху, відчаю, здивування, каюття, суму, радості, щастя тощо. *Du hast doch geschwindelt! [1 :123]*. Типовими засобами є наявність вигуків та емоційно-експресивних часток *Oh, Mist, Mist! [4 :126]* *Na endlich! [5 :66]*. *Nur Spinnerei! Phantasie! [5 :80]*. Мовець тим самим апелює до співрозмовника, закликаючи співпереживати.

2. Вираження спонукальності, застереження, попередження: *Обережно! Пристебнути реміні! Не палити!* Зазвичай це одно- або двоскладові структури, представлені іменниками, прикметниками чи дієсловами, модальними словами та частками. Так, вимагаючи від матері все йому розповісти, Едгар вживає короткі окличні речення: *„Und sofort! Noch heute!“ [6 :61]*.

3. Вираження нереального бажання. В німецькій мові використовується кон'юнктив II та частки *тільки, nur, doch, bloß* в українській *от якби, якби ж*. В обох мовах ці речення можуть бути також безсполучниковими: *взяв би я бандуру...! Hätte ich das bloß nicht gesagt!*

4. Привітання, прощання, побажання: *Добрий день! До побачення! На добраніч! Видужуї! Вітаю! З днем народження! Веселого Різдва! Vielen Dank! Und schönes Wochenende!*

5. Заклики та гасла, зокрема, в рекламі, політиці та поезії: *Слухайся своєї спраги – ній спраїт! Mach mit – bleib fit!*

6. Імпліцитне заперечення: Тут носії заперечення нейтралізуються, питальний займенник набуває особливої емоційної ваги [13 :268], а самі речення виступають простими емфатичними конструкціями, “однофразовими морфемами”: *Was du nicht alles weißt! Чого ти тільки не знаєш! Чого там тільки не було!*

Порівняння схожих ситуацій, де вживаються різні розділові знаки, підтверджує тезу про певну авторську суб’єктивність у виборі розділових знаків та про те, що пунктуація стає релевантною при відхиленні від норми [26 :114]. Постановка розділових знаків може залежати від автора, зокрема, відсутність знаків оклику в кінці імперативних речень свідчить про підкреслену ще О. Пешковським тенденцію до економії мовних засобів та уникнення редундантності.

Оскільки не завжди можна однозначно сказати, що переважає в намірах – питання чи оклик, можлива комбінація знака питання та знака оклику, хоча такі випадки трапляються вкрай рідко [14 :187]. Автори «Сучасної української мови» [9 :242-243] розрізняють питально-окличні (*Чи чуєш ти мене, о Адонаю!*? Ю.Клен) та питально-спонукальні речення (*Хто згасить промінь той, що вік В душі ховає чоловік?*? М.Чернявський). Про те, що такі комбінації більш типові для української мови, свідчить постановка розділових знаків перекладачами, пор. *Wozu!* [2, S.49] *Навіщо?*! [7 :53]. „*Ein Jeep!* – *Woher?* [2: 44] *«Джип»?*! *A de його взяти?* [7 :48].

Підсумовуючи можна сказати, що в обох мовах окличні речення виконують однакові функції, проте можуть відрізнятися структурно. Подальші дослідження слід спрямувати на порівняльний аналіз особливостей вживання окличних речень в різних функціональних стилях та типах текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка/ Маргарита Петровна Брандес – Москва: Высшая школа, 1999. – 320 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Девкин В.Д. Особенности немецкой разговорной речи /Валентин Дмитриевич Девкин – Москва: Высшая школа, 1965. – 308 с.
4. Жеребков А.Г. Стилистическая грамматика немецкого языка /Алексей Герасимович Жеребков – М.: Высшая школа, 1988. – 222 с.
5. Назар Р.М. Окличні речення та риторичні питання як один із ступенів вияву емоційності репортажу [Електронний ресурс]// Sword 18.-30, March 2014. Режим доступу: <http://sword.com.ua/konfer34/493.pdf>
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Сильман Т.И. Проблемы синтаксической стилистики / Тамара Исааковна Сильман – Л.: Просвещение, 1967. – 208 с.
8. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика /Григорий Яковлевич Солганик – М.: Высшая школа, 1991. – 179 с.
9. Сучасна українська мова/ за ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – 400с.
10. Тришкіна Т.В. З історії вираження окличності у французькій мові/ Тетяна Вячеславівна Тришкіна// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 30. – К.: КУ 2000. – С.50-53.
11. Тришкіна Т.В. Основні ознаки власне окличних речень/ Тетяна Вячеславівна Тришкіна// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 27. – К.: КУ 1998. – С. 41.-43.
12. Тришкіна-Аудія Т.В. Структура, семантика і прагматика окличних речень у сучасній французькій мові. – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Тетяна Вячеславівна Тришкіна-Аудія; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 21 с.
13. Abdullaev S. Zu den Möglichkeiten der Transposition der Satzarten im Deutschen/Sorchan Abdullaev // Deutsch als Fremdsprache – Heft 5. – Leipzig: Herder- Institut, 1977.– S.263-270.
14. Deutsche Orthographie/ von einem

Autorenkollektiv unter Leitung von Dieter Nerius. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1987. – 330 S. 15. *Duden*. Bd.1. Die deutsche Rechtschreibung. – Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut, 2006. – 1216 S. 16. *Eroms H.-W.* Die Satztypen im Deutschen /Hans-Werner Eroms//das Wort. Germanistisches Jahrbuch. – 1998. – S.21-38. 17. *Fleischer W.* Stilistik der deutschen Gegenwartssprache/ Wolfgang Fleischer, Georg Michel, Günter Starke. – Frankfurt/M.: Lang, 1993. – 435 S. 18. *Grammatik der deutschen Sprache*. Sprachsystem und Sprachgebrauch /Lutz Götze, Ernest W.B. Hess-Lüttich.- Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1993. – 624 S. 19. *Grammatik in Feldern*. Ein Lehr- und Übungsbuch für Fortgeschrittene / Buscha J., Freudenberg-Findeisen R., Forstreuter E., Koch H., Kuntzsch L. – Ismaning: Verlag für Deutsch, 1998. – 336 S. 20. *Näfa*. Gibt es Exklamativsätze? /Anton Näf//Meibauer J. (Hg.) Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik. – Tübingen: Niemeyer, 1987. – S. 140-160. 21. *Näfa*. Die Exklamativsätze im Deutschen – zugleich ein Plädoyer für eine Rehabilitierung der Empirie in der Sprachwissenschaft//Zeitschrift für germanistische Linguistik. – Heft 24. – 1996. – S. 135-152. 22. *Rhetorik und Stilistik*. Ein internationales Handbuch. Hrsg. Ulla Fix, Andreas Gardt, Johannes Knape. – Berlin: de Gruyter, 2008. – S. 1600. 23. *Riesel E., Schendels E.* Deutsche Stilistik /Elise Riesel, Evgenia Schendels. – Moskau: Verlag Hochschule, 1975. – 316 S. 24. *Rosengren I.* Zur Grammatik und Pragmatik der Exklamation// Inger Rosengren (Hg.) Satz und Illokution, Band 1. – Tübingen: Niemeyer, 1992. – S. 263-306. 25. *Schendels E.I.* Deutsche Grammatik. – M.: Vysšaja škola, 1979. – 397 S. 26. *Sowinski B.* Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen/Bernhard Sowinski. – Stuttgart: Metzler, 1999. – 280 S. 27. *Suščinskij I.I.* Intensivierungssätze in der deutschen Gegenwartssprache// Deutsch als Fremdsprache – Heft 3. – Leipzig: Herder – Institut, 1981. – S.142-147. 28. *Suščinskij I.I.* Zur kommunikativen Funktion des Ausrufesatzes// Deutsch als Fremdsprache – Heft 3. – Leipzig: Herder – Institut, 1987. – S.156-160. 29. *Tymtschenko Ye.* Stilistische und kommunikativ-pragmatische Potenzen der Ausrufesätze in der deutschen Gegenwartssprache //Germanistik in der Ukraine – Jahrbuch 10'2015. – S. 81-86.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Becker J.* Jakob der Lügner/ Jurek Becker. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1976. – 283 S. 2. *Frisch M.* Homo Faber/Max Frisch. – Москва:Цитадель-трейд, 2004. – 240 с. 3. *Schneider R.* Schlafes Bruder. Roman/ Robert Schneider. – Leipzig: Reclam, 1992. – 214 S. 4. *Schulze I.* Simple Storys/ Ingo Schulze. – München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1999. – 314 S. 5. *Schulze I.* 33 Augenblicke des Glücks/Ingo Schulze. – München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1998. – 266 S. 6. *Zweig S.* Novellen/Stefan Zweig. – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1959. – 520 S. 7. *Фріш М.* Homo Фабер/ Макс Фріш. Пер. з нім. Олекса Логвиненко – К.: Основи, 2000. – 267 с. 8. *Шнайдер Р.* Сестра сну. Роман / Роберт Шнайдер з нім. пер. Микола Кушнір. – К.: Юніверс, 2002. – 240 с. 9. *Шульце І.* Симпл сторіз. Роман зі східнонімецької провінції/ Інго Шульце. Переклад з німецької Ольги Сидор., «ВНТЛ-Класика», 2005. – 328 с.

*Тимченко Е.П., к.філол. н., доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье уточнен лингвистический статус восклицательных предложений, описаны особенности восклицательных предложений разных видов, их стилистические и коммуникативно-прагматические функции в современном немецком и украинском языках.

Ключевые слова: восклицательные предложения, стилистические функции, коммуникативно-прагматические функции, сравнение, немецкий язык, украинский язык.

EXCLAMATORY SENTENCES IN MODERN GERMAN AND UKRAINIAN

The linguistic status of exclamatory sentences is clarified. The particularities of different types of exclamatory sentences as well as their stylistic functions and communicative pragmatic value in modern German and Ukrainian are distinguished.

Keywords: *exclamatory sentences, stylistic functions, communicative pragmatic value, comparison, German, Ukrainian.*

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017 р.

УДК 811.161.2: 811.112.2

Ткачівська М. Р., к. філол. н., доц.
Прикарпатський НУ імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ.

ТАБУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Стаття присвячена вивченню вербального табу та його особливостей. Здійснюється аналіз феномену табу в лінгвістичних дослідженнях та подається його репрезентація в різних лінгвокультурах.

Ключові слова: *табу, тема-табу, табуйована лексика, заборона, забобони, застереження.*

Кожне суспільство володіє певними оцінками та нормами, спрямованими на регулювання поведінки людини. Сукупність таких норм та поведінкових зразків надає можливість оцінювати дії людини за шкалою «добре» – «погано». Їхнє недотримання провокує негативну реакцію в суспільстві та викликає громадський осуд. Це означає, що від людини вимагається виконання таких дій, які відповідають встановленим у ньому вимогам норм моралі. Разом з тим існують категоричні заборони на певні дії людей, недотримання яких може призвести навіть до накладання відповідних санкцій. Мова йде про існуючі у кожному суспільстві табу, коріння яких сягає ще первісних часів.

Табу як етнографічний та лінгвістичний феномен неодноразово ставало предметом дослідження теологів, культурологів, етнографів, психологів, лінгвістів. Цій проблематиці присвятили свої наукові розвідки такі українські та зарубіжні лінгвісти, як Хв. Вовк, М. Лесюк, С.Пушик, Л. Ставицька, Ю. Єловська, Л. Курагіна, О. Рогач, М. Лановик, З. Лановик, І. Ігнатенко, А. Швердіна, С. Григораш, Ю. Винничук, Ю. Дем'янова, Є. Снегирьова, Р. Рада, Д. Зеленін та ін. Відомі дослідження табу в різних мовах. Серед зарубіжних дослідників Р. Рада досліджувала табу та евфемізми в німецькій мові [18]. Табу в італійській та французькій мовах розглядала У. Ройтнер. М. Кнюппель здійснював аналіз мовного табу в тунгуських мовах та діалектах. В. Девкін присвятив свої дослідження російському табу. З. Фройд досліджував табу з точки зору психоаналізу [14]. У. Вробель розглядала культурну специфіку вербальних